

Mateusz Penczek*

ORCID: 0000-0002-9907-8283

Uniwersytet Śląski

POJĘCIE OPRESJI SPOŁECZNEJ W UJĘCIU ANN E. CUDD

Celem artykułu jest analiza i dyskusja definicji opresji społecznej zaproponowanej przez Ann E. Cudd. Na początku zostaną krótko scharakteryzowane wybrane sposoby rozumienia tego zjawiska w filozofii współczesnej. Następnie przedmiotem zainteresowania będą kluczowe elementy definicji opresji przedstawionej przez amerykańską autorkę. W dalszej kolejności scharakteryzowany zostanie społeczny i normatywny wymiar opresji oraz materialne i psychologiczne siły opresji. Do tych ostatnich zaliczają się takie czynniki jak przemoc i wiarygodna groźba przemocy, nierówności ekonomiczne, racjonalne wybory ofiar opresji, bezpośrednie psychologiczne szkody opresji oraz pośrednie siły opresji psychologicznej, na przykład fałszywa świadomość czy zniekształcone pragnienia. Następnie zarysowane zostaną także najważniejsze interakcje między poszczególnymi rodzajami sił opresji. Na koniec wskazane zostaną zalety i ograniczenia omawianego ujęcia opresji.

Słowa kluczowe: przemoc, opresja społeczna, niesprawiedliwość, siły opresji, ekonomiczne siły opresji, psychologiczne siły opresji, Ann E. Cudd

OPRESJA JAKO PRZEDMIOT REFLEKSJI FILOZOFICZNEJ

Iris Marion Young podkreśla, że „pojęcie opresji ma kluczowe znaczenie dla dyskursu współczesnych emancypacyjnych ruchów społecznych” (Young 1990: 9). Mimo to lektura współczesnych opracowań poświęconych opresji społecznej ukazuje znaczne rozbieżności w ujmowaniu natury tego zjawiska przez różnych autorów. Być może wynika to z ewolucji, jakiej podlegała treść pojęcia opresji. Nowożytni filozofowie traktowali opresję społeczną jako polityczny problem niesprawiedliwego ucisku stosowanego przez rządzących. Począwszy od XIX stulecia, zaczęło dochodzić do ważnych zmian w jej ujmowaniu. Po pierwsze, dostrzeżono, że opresja często pojawia się w relacjach między grupami społecznymi. Po drugie, za jej narzędzie zaczęto uznawać nie tylko nakazy rządzących, ale również takie czynniki, jak na przykład konwencje społeczne czy tradycja. Po trzecie, dostrzeżono psychologiczne aspekty opresji związane z dominacją lub odmową uznania równej

---

* Autor do korespondencji: Mateusz Penczek, Uniwersytet Śląski, Instytut Pedagogiki, ul. Grażyńskiego 53, 40-126 Katowice; e-mail: mateusz.penczek@us.edu.pl

wartości osób uciskanych. Po czwarte, zaczęto uwypuklać ekonomiczne uwarunkowania opresji¹ (Cudd 2006: 3–10).

Wyrastające z tych przemian, współczesne filozoficzne ujęcia opresji społecznej można podzielić na dwie grupy: koncepcje ujmujące opresję w kategoriach niesprawiedliwej dystrybucji oraz ujęcia opresji sprzeciwiające się przypisywaniu nadmiernego znaczenia dystrybucji. Podział ten stanowi bezpośrednie odbicie podziału teorii sprawiedliwości na dystrybucyjne i niedystrybucyjne (Young 1990: 15–38). Wart odnotowania jest też zaproponowany przez Fraser podział sposobów rozumienia niesprawiedliwości, w tym również opresji, na socjoekonomiczne i kulturowe. W ramach pierwszego z nich naprawa niesprawiedliwości pojmowana jest jako redystrybucja, zaś w ramach drugiego jako przywrócenie ofiarom należnego im uznania (Fraser 1995: 70–74).

Teorie akcentujące znaczenie niesprawiedliwej dystrybucji dopatrują się sedna opresji społecznej w niesprawiedliwym przypisaniu praw, dóbr materialnych, władzy, możliwości czy szacunku. Zaliczyć do nich należy na przykład liberalne ujęcia opresji oparte na teorii sprawiedliwości Rawlsa². W ich świetle opresja społeczna polega na tym, że członkom określonych grup społecznych odmawia się równego dostępu do podstawowych wolności lub dochodzi do niewłaściwego rozłożenia nierówności społecznych i ekonomicznych między grupami³. Do stanowisk akcentujących rolę dystrybucji zaliczają się również niektóre ujęcia opresji nieodwołujące się do liberalnej wizji sprawiedliwości. Według jednego z nich, warunkiem opresji jest dyskryminacja, czyli przypisywanie ludzi „do konkretnych kategorii społecznych z nierówną dystrybucją praw, zasobów, możliwości i władzy” (Thompson 2003: 82)⁴. Opresja polega na tym, że osoby przypisane do pewnych grup, na przykład niższych klas społecznych są nierówno traktowane pod względem ekonomicznym, społecznym, politycznym, etycznym, ideologicznym lub psychologicznym (Thompson 2003: 10–11). Teorie opresji należące do tej grupy są krytykowane za stosowanie pojęcia dystrybucji poza sferą dóbr materialnych, pomniejszanie znaczenia instytucjonalnego kontekstu dystrybucji oraz ignorowanie niedystrybucyjnych rodzajów sprawiedliwości (Young 1990: 18–33).

Do drugiej grupy należą teorie opresji, które próbują uniknąć wspomnianych właśnie zarzutów. Przykładem jest koncepcja zaproponowana przez Young. Wyróżnia ona dwie formy niesprawiedliwości: opresję i dominację. Opresję ujmuje jako „instytucjonalne ograniczenie samorozwoju” polegające na „systematycznych, instytucjonalnych procesach,

¹ Dla ukazania społeczno-ekonomicznych mechanizmów opresji, jak również jej psychologicznych skutków, szczególne znaczenie miała filozofia Karola Marksa, na przykład analizy takich zjawisk, jak konflikty między klasami społecznymi, wyzysk, alienacja czy różne formy fałszywej świadomości (Elster 1986; Cudd 2006: 9, 12–16).

² Pierwsza zasada sprawiedliwości Rawlsa mówi, że „każda osoba winna mieć równe prawo do jak najszerzego całościowego systemu równych podstawowych wolności, dającego się pogodzić z podobnym systemem dla wszystkich”. Według drugiej zasady, „nierówności społeczne i ekonomiczne mają być tak ułożone, a) aby były z największą korzyścią dla najbardziej upośledzonych [...]; i jednocześnie b) aby były związane z dostępnością urzędów i stanowisk dla wszystkich, w warunkach autentycznej równości szans” (Rawls 1994: 414–415).

³ Podstawowe wolności obejmują między innymi wolność polityczną, wypowiedzi, stowarzyszenia się, sumienia i myśli, wolność osobistą, prawo do posiadania majątku, ochrona przed arbitralnym aresztowaniem i uwięzieniem (Rawls 1994: 87–88).

⁴ Może chodzić o klasy społeczne, narodowość, rasę, płeć, wiek, poziom sprawności itp.

które uniemożliwiają pewnym ludziom opanowywanie i stosowanie w społecznie uznanych obszarach zadowolających i szerokich umiejętności” (Young 1990: 37–38)⁵. Autorka ta wyodrębnia też pięć form opresji: wyzysk, marginalizację, bezsilność, imperializm kulturowy i przemoc (Young 1990: 48–63). Według innego autora, opresja to „doświadczenie powtarzającej się, rozpowszechnionej, systematycznej niesprawiedliwości”, która może przybierać pięć form: dystrybucyjną, proceduralną, karną, wykluczenie moralne, imperializm kulturowy (Deutsch 2006: 10). Do tej grupy teorii opresji zaliczane są między innymi jej ujęcia należące do tradycji heglowskiej, marksistowskiej czy psychoanalitycznej (Cudd 2006: 18–20, 56–68).

Zdaniem amerykańskiej badaczki opresji Ann Cudd, elementem wspólnym najważniejszych współczesnych ujęć opresji społecznej jest wiązanie jej z niesprawiedliwymi instytucjami społecznymi i politycznymi (Cudd 2005: 20; 2006: 20). Podjęła ona próbę przedstawienia całościowej teorii opresji społecznej, a ważnym elementem jej pracy było poddanie pojęcia opresji społecznej pogłębionej analizie (Cudd 2006: 20) i wskazanie właściwego sposobu jego rozumienia (Cudd 2006: 4)⁶. Celem rozważań podjętych w tym artykule jest przedstawienie i analiza kluczowych elementów zaproponowanej przez nią definicji tego zjawiska.

DEFINICJA OPRESJI SPOŁECZNEJ WEDŁUG CUDD

Cudd argumentuje, że termin „opresja” oznacza „szkodę, za której sprawą grupy osób są systematycznie i nieuczciwie lub niesprawiedliwie ograniczane, obciążane, przymuszane przez dowolną z kilku sił” (Cudd 2006: 23). Piszę też, że „opresja to instytucjonalnie zorganizowana szkoda wyrządzona grupom przez inne grupy przy użyciu bezpośrednich i pośrednich, materialnych i psychologicznych sił, które naruszają sprawiedliwość” (Cudd 2006: 26). Nieco dalej rozwija tę definicję, zauważając, że opresja to „instytucjonalnie zorganizowana, niesprawiedliwa szkoda wyrządzana grupom przez inne grupy przy użyciu bezpośrednich i pośrednich, materialnych i psychologicznych sił” (Cudd 2006: 51). Dodaje również, że opresja „polega na istnieniu nierównych i niesprawiedliwych ograniczeń instytucjonalnych”, które „przynoszą szkodę poprzez bezpośrednie i pośrednie siły materialne i psychologiczne” (Cudd 2006: 52). W innym miejscu czytamy, że opresja to „społecznie systematyczna, niezasłużona szkoda, która dotyka jednostki w następstwie ich przynależności do grupy społecznej” (Cudd 2006: 88). Można ją również uznać za „systematyczną, niezasłużoną szkodę pewnej grupy społecznej, z której inna grupa społeczna czerpie korzyść, i która jest przenoszona przez systematyczne ograniczenia, które konstytuują te grupy społeczne” (Cudd 2006: 88).

Amerykańska autorka podkreśla dodatkowo, że „opresja jest pojęciem normatywnym, które desygnuje społeczną niesprawiedliwość. Opresja jest zawsze zła; nie można spójnie mówić o usprawiedliwionej opresji” (Cudd 2006: 23). Inna ważna uwaga precyzuje, że opresja

⁵ Dominacja z kolei to „instytucjonalne ograniczenie dotyczące samostanowienia” (Young 1990: 37).

⁶ Cudd nazywa to przedstawieniem normatywnego pojęcia opresji. Oprócz tego jej teoria opresji społecznej obejmuje również wnikliwą analizę psychologicznych, społecznych i ekonomicznych przyczyn tego zjawiska oraz możliwych sposobów walki z nim.

„nie jest krótkotrwałym zdarzeniem, lecz raczej długotrwałym procesem, składającym się z wielu wydarzeń na historycznym tle jeszcze wcześniejszych wydarzeń” (Cudd 2006: 167).

Cudd wskazuje też cztery warunki konieczne opresji. Pierwszy warunek (tzw. warunek szkody) polega na tym, że musi mieć miejsce szkoda, której źródłem jest jakaś instytucjonalna praktyka. Drugi warunek (tzw. warunek grup społecznych) jest taki, że szkoda, o której mowa w warunku pierwszym, powinna dotyczyć grupę społeczną, której tożsamość istnieje niezależnie od tej szkody. Trzeci warunek (tzw. warunek przywileju) mówi, że musi istnieć grupa społeczna, która czerpie korzyści z praktyk instytucjonalnych, o których mowa w pierwszym warunku. Czwarty warunek (tzw. warunek przymusu) jest taki, że źródłem szkody, o której mowa w warunku pierwszym, musi być nieusprawiedliwiony przymus lub siła (Cudd 1994: 24–26; 2005: 21–23; 2006: 25).

Łączna analiza treści przytoczonych definicji oraz czterech warunków koniecznych opresji pozwala wyodrębnić trzy kluczowe wątki. Po pierwsze, opresja ma charakter społeczny, co sprowadza się do tego, że dotyczy ona grup społecznych, jej sprawcami są inne grupy społeczne, a ważne dla jej trwania są ograniczenia i instytucje społeczne. Po drugie, opresja jest moralnie złą, niesprawiedliwą szkodą lub prowadzi do takiej szkody. Wiąże się z tym teza, że pojęcie opresji ma charakter normatywny. Po trzecie, opresja jest długotrwałym procesem, który realizuje się w działaniach materialnych i psychologicznych sił opresji.

SPOŁECZNY CHARAKTER OPRESJI

Cudd przyjmuje, że sednem opresji społecznej są nierówne i niesprawiedliwe ograniczenia i instytucje społeczne (Cudd 2006: 52). Przez „ograniczenia” rozumie ona czynniki, które racjonalna jednostka bierze pod uwagę, planując swoje życie, podejmując działania czy wchodząc w interakcje z innymi ludźmi. Dzieli je na biologiczne, fizyczne, psychologiczne i społeczne. Do tych ostatnich zaliczają się takie czynniki, jak na przykład majątek, pozycja społeczna, prawa, obyczaje, normy moralne, praktyki społeczne czy stereotypy (Cudd 2006: 41–42)⁷. Ważnym rodzajem i źródłem ograniczeń społecznych są instytucje definiowane jako „formalne i nieformalne struktury i ograniczenia społeczne, takie jak prawa, konwencje, normy, praktyki i tym podobne” (Cudd 2006: 20). Jak czytamy nieco dalej:

instytucja społeczna ustanawia ograniczenia, które wyznaczają zachowania w pewnych konkretnych, powtarzających się sytuacjach, są milcząco znane pewnemu niemałemu podzbiorowi członków społeczeństwa, i albo podlegają samonadzorowi, albo są nadzorowane przez jakąś władzę zewnętrzną (Cudd 2006: 51)⁸.

Posługując się oboma tymi pojęciami, Cudd definiuje grupę społeczną jako „zbiór jednostek, które mierzą się ze wspólnymi ograniczeniami określanymi przez instytucje społeczne”

---

⁷ Cudd podkreśla, że termin „ograniczenie” stosuje w sensie bardzo szerokim i normatywnie neutralnym, tj. na oznaczenie ram lub wskazówek dotyczących decyzji i działań.

⁸ Inne podawane przez Cudd przykłady instytucji to rząd, szkoły, stereotypy, systemy klasyfikacji klasowej, rasowej czy etnicznej.

(Cudd 2006: 51). Dzieli grupy społeczne na dobrowolne i niedobrowolne. W pierwszym przypadku przynależność do grupy jest rezultatem świadomego wyboru, zaś w drugim przypisanie do grupy dokonuje się bez bezpośredniego udziału jednostki, na przykład na podstawie jej określonych cech i dotyczących ich stereotypów (Cudd 2006: 44).

Stwierdzenie, że ofiarą opresji jest zawsze pewna grupa społeczna, należy rozumieć w ten sposób, że jej ofiarami są jednostki przynależące do tej grupy i doznające opresji jako jej członkowie, tj. z powodu tego członkostwa (Cudd 2006: 23, 52, 121)⁹. Cudd nazywa to systematycznym charakterem opresji (Cudd 2006: 88)¹⁰. Warto podkreślić, że dla systematyczności opresji nie jest konieczne, aby u jej sprawców obecny był świadomy zamiar skrzywdzenia ofiar z racji ich przynależności do określonej grupy¹¹. Nie ma tu też znaczenia, czy ofiary opresji uznają ją za opartą na przynależności grupowej¹². O systematyczności nie przesądza również fakt, że pewne formy niesprawiedliwości powszechnie dotyczą członków danej grupy, gdyż mogą one dotyczyć nie tylko ich.

Ocena systematycznego charakteru danej niesprawiedliwej szkody powinna raczej brać pod uwagę to, czy jest ona „częścią wzorca szkód, które w sposób nieproporcjonalny dotyczą konkretną grupę społeczną” (Cudd 2006: 88). Oznacza to, że członkowie grupy ofiar muszą być nią dotknięci bardziej niż inne osoby. Co więcej, musi istnieć pewien wzorec szkód dotyczących ofiary, a rozważana szkoda musi być jego częścią. Istnienie takiego wzorca wymaga oczywiście tego, aby szkody dotyczyły ofiary przez dłuższy czas.

Innym ważnym aspektem społecznego charakteru opresji jest to, że przynosi ona korzyść pewnej grupie, którą można nazwać „grupą uprzywilejowaną”. Jej członków należy podzielić na dwie kategorie. Do pierwszej z nich Cudd zalicza osoby, które czerpią korzyść z opresji w sposób niezamierzony, często nieświadomy. Drugą kategorię stanowią świadomi ciemńcy, czyli osoby, które zyskują na opresji w sposób intencjonalny i poprzez aktywny udział w stosowaniu ucisku wobec członków grupy ciemnionej (Cudd 2006: 25).

NORMATYWNY WYMIAR OPRESJI SPOŁECZNEJ

Zgodnie z analizowanym ujęciem, opresja społeczna sprowadza się do systematycznych szkód, które są moralnie złe, nieusprawiedliwione i niesprawiedliwe. „Wyrządzenie komuś szkody” oznacza naruszenie interesów danej osoby (Feinberg 1980: 45). Niektórzy etycy precyzują, że oznacza to także narażenie jej na ryzyko naruszenia jej interesów oraz niezachowanie należytej troski, gdy takie naruszenie jest nieuniknione (Beauchamp i Childress 2010: 153–155). Z kolei przez „wyrządzenie zła moralnego” rozumie się naruszenie

⁹ Cudd zauważa też, że opresja może dotyczyć grupę społeczną jako grupę. Jest to jednak możliwe tylko w przypadku grup dobrowolnych i dlatego nie jest warunkiem koniecznym opresji. Co więcej, jej zdaniem, uznawanie grupy za ofiarę opresji jest wątpliwe w świetle liberalnego indywidualizmu (Cudd 2006: 52–53).

¹⁰ Cudd odróżnia opresję od niesprawiedliwości, która nie jest związana z przynależnością grupową.

¹¹ Ocena zamiaru sprawcy ma natomiast znaczenie przy ocenie jego moralnej winy i odpowiedzialności.

¹² Ofiary mogą błędnie postrzegać przyczyny swojego położenia. Dlatego należy odróżniać opresję w sensie subiektywnym, czyli poczucie, że jest się ofiarą opresji, od opresji obiektywnej, czyli faktycznego jej występowania. Opresji obiektywnej nie musi towarzyszyć opresja subiektywna (Cudd 2006: 25).

moralnych praw danej osoby lub zasad moralnych (Feinberg 1990: xxvii–xxix). Podkreśla się też, że nie każda szkoda musi być czymś moralnie złym i nie każde moralne zło musi wiązać się z czyjąś szkodą. Pozwala to wyodrębnić szkodę w węższym sensie, który obejmuje naruszenie interesów jednostki jednocześnie naruszające jej moralne prawa (Feinberg 1992: 3–4). Pozwala to na konkluzję, że w każdym przypadku opresji społecznej ma miejsce takie systematyczne naruszanie interesów członków grupy uciskanej, które jednocześnie narusza ich prawa moralne.

Cudd wyjaśnia dodatkowo, że „opresja jest zawsze zła; nie można spójnie mówić o usprawiedliwionej opresji” (Cudd 2006: 23). Pozwala to dodać do przedstawionych właśnie wyjaśnień dodatkową kwalifikację: w każdym przypadku opresji społecznej systematyczne naruszanie interesów członków grupy uciskanej musi być też naruszeniem ich praw moralnych dokonującym się w sposób nieusprawiedliwiony. Amerykańska autorka w swojej pracy nie precyzuje tego, co rozumie przez termin „usprawiedliwienie”, jednak można zauważyć, że jej słowa otwierają drogę dla odmowy uznania za opresyjne tych sytuacji, w których systematyczne naruszanie praw moralnych danej grupy może zostać usprawiedliwione jako mniejsze zło.

Moralnie złe szkody składające się na opresję polegają na naruszeniu zasad sprawiedliwości w relacjach między grupami społecznymi. Ścisłej mówiąc, opresja realizuje się poprzez niesprawiedliwe ograniczenia społeczne dotyczące grupę uciskaną. Cudd podkreśla przy tym, że niesprawiedliwości ograniczeń społecznych nie można w prosty sposób utożsamiać z ich nierównością, ponieważ tą ostatnią można uzasadnić, na przykład powołując się na specjalne potrzeby określonej grupy społecznej (Cudd 2006: 51). Ostateczną podstawą dla uzasadnienia (nie)słuszności ograniczeń społecznych musi być jakaś wizja sprawiedliwości, jednak Cudd nie poświęca wiele uwagi temu ostatniemu pojęciu. Co prawda, w kilku miejscach przywołuje liberalne ujęcie sprawiedliwości, jednak nie wyjaśnia ostatecznie, którą z liberalnych teorii dotyczących tej wartości ma na myśli (Cudd 2006: 26).

Cudd zalicza pojęcie opresji do pojęć normatywnych. Warto podkreślić, że w swojej pracy autorka ta przywołuje dwa zupełnie różne sposoby rozumienia terminu „pojęcie normatywne”. Według pierwszego z nich, termin „pojęcie normatywne” oznacza poprawny sposób stosowania pojęcia (Cudd 2006: 4). Według drugiego, termin „pojęcie normatywne”, oznacza pojęcie, do którego treści należą elementy wartościujące. Zdaniem amerykańskiej badaczki, pojęcie opresji społecznej jest normatywne w drugim z wymienionych znaczeń, ponieważ do jego treści należy to, że każdy przypadek opresji jest moralnie zły.

SIŁY OPRESJI

Zgodnie z analizowaną definicją, opresja społeczna realizuje się przez siły opresji. Jak czytamy, siły te szkodzą „bezpośrednio i pośrednio, ograniczając opcje członków grupy społecznej” (Cudd 2006: 85, 26, 120). Siłom tym przysługują wszystkie najważniejsze cechy opresji. Każda z nich jest więc niesprawiedliwą szkodą dotyczącą członków określonej grupy społecznej, inna grupa społeczna czerpie z nich korzyści, są też bisko związane z niesprawiedliwymi instytucjami i ograniczeniami społecznymi (Cudd 2006: 88, 52). Są one też niekiedy ujmowane jako przyczyny lub źródła opresji. Ma to dwa znaczenia. Po pierwsze,

siła opresji jest niesprawiedliwą szkodą dotykającą grupę i stanowiącą element jej opresji. Po drugie, siła opresji często wywołuje inną od niej szkodę, która zazwyczaj sama jest siłą opresji. Na przykład przemoc wywołuje u ofiar traumę psychiczną (Cudd 2006: 92, 159).

Siły opresji dzielą się na materialne i psychologiczne. Materialne siły opresji to „przemoc, ekonomiczny niedostatek oraz wiarygodna groźba każdego z nich” (Cudd 2006: 85)¹³. Z kolei psychologiczne siły opresji to inaczej psychologiczne szkody opresji (Cudd 2006: 158, 175). Działają one „przez stany umysłu, emocjonalnie lub przez manipulację przekonaniem, w taki sposób, że doznaje się stresu psychologicznego, uszczerbku na swym obrazie własnej osoby lub innej szkody psychologicznej” (Cudd 2006: 24, 155–183).

Siły opresji dzielą się również na bezpośrednie i pośrednie. Podział ten opiera się na umiejscowieniu sił opresji względem jednostki. Bezpośrednie siły opresji stanowią te spośród jej sił materialnych i psychologicznych, które są „zewnętrzne” wobec jednostki i stanowią element środowiska jej życia (Cudd 2006: 26, 52, 154, 156, 176). Tymczasem pośrednie siły opresji to autodestrukcyjne mechanizmy uruchamiane przez opresję społeczną w jej ofiarach. Są to emocje, przekonania, pragnienia i wybory członków grupy uciskanej, które im szkodzą oraz przynoszą korzyść ich ciemiężycielom (Cudd 2006: 26, 156–157, 176). Odrębne traktowanie pośrednich sił opresji ma także uzasadnienie normatywne: ich obecność rodzi problem współodpowiedzialności ofiar za opresję i przeciwdziałanie jej (Cudd 2006: 135, 157).

PRZEMOC JAKO SIŁA OPRESJI

Cudd definiuje przemoc jako „działania mające na celu fizycznie zaszkodzić osobie lub osobom przez zastosowanie siły fizycznej” (Cudd 2006: 86). Jest to więc „intencjonalne, dokonujące się z użyciem siły wyrządzenie fizycznej szkody lub maltretowanie jednej lub większej liczby osób, czy też ich materialnej bądź zwierzęcej własności” (Cudd 2006: 87). Przemoc fizyczna będąca elementem opresji posiada wszystkie jej konieczne cechy, w tym systematyczność oraz niesprawiedliwość. Cudd wskazuje trzy rodzaje przemocy mogące spełniać te kryteria: wojna między narodami, sponsorowana przez państwo przemoc grup dominujących wobec niższych grup społecznych, niesponsorowana przez państwo przemoc grup dominujących wobec niższych grup społecznych (Cudd 2006: 89–90; 93–116). Przemoc systematyczna jest zaliczana przez Cudd do najmocniejszych sił opresji (Cudd 2006: 85, 117–118).

Siłą opresji jest także wiarygodna groźba przemocy. Jak zauważa Cudd, czasownik „grozić” oznacza

relację czteroargumentową wiążącą dwa podmioty, a i b , zbiór warunków, $w_1, \dots, w_n$ oraz stan rzeczy, S . Powiedzieć, że *osoba a grozi osobie b za pomocą S pod warunkami $w_1, \dots, w_n$* oznacza, że osoba a daje do zrozumienia, że dopilnuje tego, aby zdarzyło się S o ile zajądą warunki $w_1, \dots, w_n$, zaś osoba b rozumie ten komunikat (Cudd 2006: 90).

¹³ Groźba jest wiarygodna, gdy istnieją obiektywne racje świadczące o tym, że przy zająści określonych warunków zostanie ona spełniona, a jednocześnie jej adresat sądzi, że zostanie ona spełniona (Cudd 2006: 91).

Sednem groźenia jest więc komunikowanie, że po spełnieniu określonych warunków nadawca groźby przyczyni się do zajścia pewnego zdarzenia, które jest niekorzystne dla adresata groźby¹⁴.

Groźby kierowane do ofiar opresji mogą komunikować perspektywę dokonania skierowanych przeciwko nim aktów przemocy fizycznej. Szczególnym przypadkiem takiej sytuacji jest groźba przemocy komunikowana przez same akty przemocy. Jak wyjaśnia Cudd, akty przemocy wobec konkretnych jednostek pełnią dodatkową funkcję pozawerbalnej groźby przemocy skierowanej do innych osób. Jej odbiorcami są osoby, które mają świadomość, że posiadają cechy, które motywowały te akty lub mają świadomość, że inni przypisują im takie cechy (Cudd 2006: 90). Krótko mówiąc, przemoc komunikuje groźbę kolejnych aktów przemocy. Dlatego akty opresyjnej przemocy dotykające bezpośrednio tylko niektórych członków grupy uciskanej trzeba uznać za groźbę kierowaną, niekoniecznie intencjonalnie, do wszystkich innych jej członków¹⁵.

EKONOMICZNE SIŁY OPRESJI

Opresja ekonomiczna to nierówność ekonomiczna lub redukcja możliwości ekonomicznych, która niesprawiedliwie szkodzi pewnej grupie społecznej, przynosi korzyść innej grupie i ma podłoże instytucjonalne (Cudd 2006: 120–121)¹⁶. Ekonomiczne siły opresji to z kolei „mechanizmy, przez które powstają i trwają opresyjne nierówności ekonomiczne” (Cudd 2006: 135) oraz wiarygodna groźba tego rodzaju nierówności (Cudd 2006: 85). Siły te dzielą się na dwa rodzaje: bezpośrednie oraz pośrednie¹⁷. Każda z tych sił musi oczywiście spełniać omówione już powyżej warunki konieczne ujęte w ogólnej definicji opresji (Cudd 2006: 120–121)¹⁸.

Bezpośrednie ekonomiczne siły opresji to różne konkretne formy niesprawiedliwych nierówności ekonomicznych o charakterze systematycznym. Cudd zalicza tutaj: niewolnictwo, segregację ze względu na przynależność grupową (mieszkańciami, edukacyjną, zawodową itp.), dyskryminację w obszarze zatrudnienia i wynagrodzeń, nękanie w miejscu pracy ze względu na przynależność grupową, nierówny dostęp do możliwości, takich jak na przykład

---

¹⁴ Groźby mogą być jawne lub ukryte, obiektywne lub subiektywne, wiarygodne, niewiarygodne i nieskuteczne (Cudd 2006: 90–92).

¹⁵ Aby objąć jednym terminem systematyczną przemoc fizyczną oraz różne formy groźenia nią, Cudd mówi o „sytuacji groźby społecznej”, choć jej intencje lepiej oddawałby termin „sytuacja groźby systematycznej”. Tak czy inaczej, amerykańska badaczka ma tutaj na myśli sytuację, w której jest powszechnie wiadome, że członkowie grupy A często grożą przemocą lub dopuszczają się przemocy wobec członków grupy B (Cudd 2006: 90).

¹⁶ Bieda wzmacnia opresję ekonomiczną, ale nie jest dla niej konieczna, gdyż nawet przy jej braku nierówności ekonomiczne mogą dotyczyć daną grupę społeczną. Bieda nie jest też wystarczająca dla opresji, ponieważ nie musi być niesprawiedliwa (Cudd 2006: 120).

¹⁷ Szczególnym rodzajem opresji ekonomicznej są opresyjne systemy polityczno-ekonomiczne. Nie zostały one jednak zaliczone do sił opresji (Cudd 2006: 153–154).

¹⁸ Nie wszystkie nierówności ekonomiczne przynoszące szkody określonym grupom społecznym są niesprawiedliwe (Cudd 2006: 121).

szkolnictwo, opieka zdrowotna, neokolonializm, korupcja na poziomie rządowym (Cudd 2006: 136-146). Podsumowując, są to:

środki, przy których pomocy członkowie dominującej grupy społecznej utrzymują swój majątek i dochód przez intencjonalne działania mające na celu utrzymanie ekonomicznie gorszej pozycji i podatności na wyzysk członków podporządkowanych grup społecznych (Cudd 2006: 136).

Pośrednią siłą opresji ekonomicznej są racjonalne wybory członków grupy uciskanej funkcjonujących w warunkach niesprawiedliwych nierówności ekonomicznych i niedostatku. Warunki te sprawiają, że pewne opcje są poza ich zasięgiem lub stają się bardzo trudne do realizacji. W takiej sytuacji racjonalne jest ograniczanie wyborów do tego, co uznaje się za osiągalne lub przynoszące pewniejsze korzyści (np. rezygnacja z długotrwałej i kosztownej edukacji na rzecz pracy przynoszącej środki do życia)¹⁹. Tego rodzaju racjonalne wybory ofiar opresji są jednak korzystne dla nich tylko w krótszej perspektywie, a na dłuższą metę przynoszą im szkodę, utrwalając niesprawiedliwe nierówności dotyczące ich grupę społeczną (Cudd 2006: 85, 146, 154). Z jednej strony podkreśla się, że biorąc pod uwagę położenie ofiar opresji i wyzwania, przed jakimi stoją, takie obiektywnie nieoptymalne wybory są w pewnym sensie nieuniknione (Cudd 1994; Kymlicka 2009: 124, 161–162; Grant 2013: 420–423). Z drugiej strony przedmiotem analiz jest też stopień, w jakim ofiary opresji są za nie współodpowiedzialne (Cudd 1994; 2006: 135–136; Navin 2011: 538–543).

PSYCHOLOGICZNE SIŁY OPRESJI

Psychologiczne siły opresji stanowią element psychiki ofiar opresji (Cudd 2005: 21; 2006: 157, 158). Cudd dzieli je na bezpośrednie i pośrednie. Bezpośrednie psychologiczne siły opresji to szkody psychologiczne członków grupy uciskanej powstające wskutek działań członków grupy dominującej skierowanych przeciwko nim lub komunikujących im ich niższe położenie pod względem władzy lub wartości (Cudd 2006: 156–158, 175–176). Cudd wskazuje siedem rodzajów bezpośrednich psychologicznych sił opresji, dzieląc je na dwa typy: siły punktowe i rozproszone (Cudd 2006: 157).

Do bezpośrednich punktowych psychologicznych sił opresji należą: (a) lęk i psychologiczna trauma; (b) poniżenie i wstyd; (c) uprzedmiotowienie (Cudd 2006: 158–167). Bezpośrednie rozproszone psychologiczne siły opresji to z kolei: (d) tradycje i konwencje społeczne; (e) religie; (f) ideologie²⁰; (g) kulturowa dominacja. Warto przy tym podkreślić, że chodzi tylko o takie tradycje, konwencje, religie czy ideologie, które są niesprawiedliwe wobec członków niektórych grup społecznych. Tworzą one kulturowy kontekst

---

¹⁹ Reakcją ofiar na taką sytuację może być albo dewaluacja, albo tylko ignorowanie opcji niedostępnych im wskutek opresji. Jak ujmuje to Cudd, ofiary opresji ekonomicznej albo „deklarują, że nieosiągalne winogrona są kwaśne, albo decydują, że fakt, iż winogrona są poza zasięgiem jest niemożliwy do zmiany i trzeba go jakoś ominąć” (Cudd 2006: 152–154).

²⁰ Ideologia to teorie, na przykład filozoficzne lub naukowe, używane jako racjonalizacja tradycji i konwencji. Aby dana teoria była ideologią, musi być pod jakimś względem fałszywa lub wykraczać poza obszar swojego prawomocnego zastosowania (Cudd 2006: 170–171).

życia członków społeczeństwa sprzyjający opresyjnym relacjom społecznym (Cudd 2006: 157–159, 167–175).

Cudd wyróżnia trzy rodzaje pośrednich sił opresji psychologicznej: (h) nieadekwatny wstyd i niską samoocenę, (i) fałszywą świadomość, (j) zniekształcone pragnienia. Są to utrwalone, autodestrukcyjne sposoby funkcjonowania psychicznego ofiar opresji, pomagające grupie uciskającej utrzymać jej uprzywilejowany status. Odzwierciedlają one opresyjny kontekst kulturowy życia ofiar, a jednocześnie są trwałe, co sprawia, że mogą im szkodzić długo po tym, jak kontekst ten uległ zmianom (Cudd 2006: 156–157, 176–183).

Przez „wstyd i niską samoocenę” Cudd rozumie powstającą wskutek działania innych sił opresji utrwaloną dyspozycję psychologiczną jednostki do przeżywania całej gamy nieadekwatnych do sytuacji, negatywnych stanów emocjonalnych (np. wstyd, poczucie winy, wątplenie w siebie itp.) (Cudd 2006: 176–178). Fałszywa świadomość to przekonania, które spełniają trzy warunki: (I) są fałszywe; (II) ich źródłem jest opresja; (III) wspierają utrzymywanie się niesprawiedliwych relacji społecznych składających się na opresję. Cudd dodaje, że za fałszywą świadomość można uznać również niektóre prawdziwe przekonania spełniające tylko warunki (II) oraz (III). Fałszywa świadomość jest często obecna nie tylko u ofiar, ale również u członków grup uprzywilejowanych (Cudd 2006: 178–180)²¹. Z kolei zniekształcone pragnienia to pragnienia będące konsekwencją fałszywej świadomości. Dotyczą one tego, co ofiary ucisku błędnie uznają za dobre dla siebie (Cudd 2006: 180–183). Dyskutowany jest problem autonomii tego rodzaju pragnień (Stoljar 2014) oraz analizowane są racje etyczne przemawiające za tym, aby blokować ich zaspokajanie przez ofiary (Cudd 2014).

WYBRANE RELACJE MIĘDZY SIŁAMI OPRESJI

Siły opresji wchodzą ze sobą w różnego rodzaju interakcje (Cudd 2006: 26, 86, 175–183). Amerykańska autorka poświęca tym związkom sporo uwagi, warto więc na koniec odnotować najważniejsze z nich. Systematyczna przemoc i groźby jej stosowania mogą służyć narzucaniu grupie uciskanej różnych form niesprawiedliwych nierówności ekonomicznych (Cudd 2006: 116–118). Gorsze położenie ekonomiczne ofiar opresji utrudnia im z kolei obronę przed przemocą (Cudd 2006: 120). Wzajemne zależności łączą też materialne i psychologiczne siły opresji. Opresja często rozpoczyna się od działania bezpośrednich sił materialnych, które następnie aktywizują jej siły psychologiczne, takie jak na przykład lęk, trauma psychologiczna czy wstyd (Cudd 2006: 26, 86, 158–167). Przemoc i jej groźby mogą też być stosowane w celu zmuszania ofiar opresji do posłuszeństwa wobec niesprawiedliwych norm kulturowych czy prawnych (Cudd 2006: 107–108). Z kolei psychologiczne siły opresji zwrótnie wzmacniają skuteczność jej sił materialnych (Cudd 2006: 158–167, 176–183). Szczególną rolę odgrywają bezpośrednie psychologiczne siły opresji o charakterze rozproszonym, czyli niesprawiedliwe tradycje, konwencje, ideologie czy kulturowa dominacja. Dostarczają one uzasadnienia dla systematycznej przemocy lub nierówności ekonomicznych (Cudd 2006: 167–176).

---

²¹ Przykładem fałszywej świadomości byłoby na przykład przyjmowanie przez ofiary opresji ideologii, norm czy stereotypów uzasadniających ich ucisk, nietrafne rozeznawanie przez ofiary dostępnych im opcji, przekonanie, że są winne swojego położenia.

Warto też odnotować niektóre uwarunkowania pośrednich sił opresji. Racjonalne, ale obiektywnie nieoptymalne wybory ofiar są rezultatem funkcjonowania w warunkach tworzonych przez bezpośrednie siły opresji ekonomicznej (np. nierówności ekonomiczne) oraz rozproszone siły opresji psychologicznej (np. dyskryminujące konwencje społeczne i tradycje). Wstyd i niska samoocena oraz fałszywa świadomość powstają między innymi wskutek internalizacji niesprawiedliwych tradycji, konwencji społecznych czy ideologii (np. przypisujących pewnym grupom niższy status, usprawiedliwiających przemoc, nierówności ekonomiczne czy przedmiotowe traktowanie). Fałszywa świadomość daje początek fałszywym pragnieniom (Cudd 2006: 167–183).

Wszystkie pośrednie siły opresji zwrótnie wzmacniają jej siły bezpośrednie. Na przykład racjonalne wybory ofiar opresji utrwalają trapiące je nierówności ekonomiczne. Wstyd, niska samoocena i fałszywa świadomość dostarczają ofiarom racji ku temu, aby nie sprzeciwić się różnym bezpośrednim siłom opresji (np. uznawać przemoc i nierówności ekonomiczne za zasłużone, nieuniknione czy naturalne) (Cudd 2006: 176–183). Ich obecność powoduje też u ofiar opresji skłonność do rezygnacji do wartościowych celów życiowych (Hay 2011: 25–26). Zamiast tych ostatnich ofiary obierają cele życiowe dopasowane do opresyjnych warunków społecznych. Dążenia ofiar opresji do realizacji tego rodzaju uwarunkowanych opresją celów, czyli ich zniekształcone pragnienia, potwierdzają i utrwalają opresyjne normy oraz ideały społeczno-kulturowe będące narzędziem ich ucisku (Cudd 2014).

PODSUMOWANIE I UWAGI KRYTYCZNE

Definicja opresji społecznej i jej analiza zaproponowana przez amerykańską badaczkę jest ambitną próbą uporządkowania teoretycznych podstaw dyskusji dotyczących ucisku. Największą jej zaletą jest uwzględnienie tego, że w różnych przypadkach opresji i na różnych etapach jej rozwoju może ona realizować się z różnym udziałem poszczególnych jej sił. Nie ma więc konieczności sprowadzania wszystkich jej przypadków do jednego zjawiska, na przykład dystrybucji lub wyzysku ekonomicznego. Propozycja teoretyczna Cudd ma też jednak słabe strony.

Niektórzy autorzy kwestionują słuszność wpisania w definicję opresji konieczności istnienia w każdym jej przypadku konkretnej grupy uprzywilejowanej czerpiącej z niej korzyści (Sample 2007). Za wątpliwe należy też uznać charakteryzowanie przez amerykańską autorkę wszystkich bezpośrednich sił opresji jako zewnętrznych wobec jednostki. Jednocześnie bowiem bezpośrednio psychologiczne siły opresji są przez nią ujmowane jako negatywne stany psychiczne dotyczące ofiary wskutek działań członków grupy dominującej (np. Cudd 2006: 156–157). Podobny zarzut stawiany jest w literaturze przedmiotu: zewnętrzne i wewnętrzne siły opresji są zdefiniowane nieprecyzyjnie (Benson 2009: 178–181). Trudne do zaakceptowania jest też klasyfikowanie niesprawiedliwych tradycji, konwencji, religii, ideologii oraz dominacji kulturowej jako sił opresji psychologicznej. Są to bowiem czynniki zewnętrzne wobec jednostki mające charakter społeczno-kulturowy. Psychologiczną naturę mają tylko niektóre skutki ich oddziaływania na jednostkę, na przykład fałszywa świadomość. Bardziej poprawne byłoby więc nazywanie ich kulturowymi siłami opresji. Pokazuje to, że podział sił opresji na psychologiczne i materialne wymaga uzupełnienia o ten rodzaj sił.

Kolejną rzeczą wartą odnotowania jest ignorowanie przez Cudd tego, że racjonalne, ale obiektywnie nieoptymalne wybory ofiar opresji mają swoje źródło w okolicznościach tworzonych nie tylko przez nierówności ekonomiczne, ale również przez przemoc. Wydaje się, że uzasadnione byłoby zaliczenie wyborów motywowanych chęcią uniknięcia przemocy i minimalizacji zagrożenia nią w poczet pośrednich sił opresji. Jeśli zaś chodzi o ekonomiczne siły opresji, to należy także zauważyć, że amerykańska autorka nie wyjaśnia, dlaczego niesprawiedliwe systemy ekonomiczne zostają przez nią uznane za rodzaj opresji ekonomicznej, ale nie za jedną z jej sił.

Warto też podkreślić, że Cudd sprowadza przemoc tylko do przemocy fizycznej. Pojęcie przemocy jest jednak zazwyczaj rozumiane szerzej²². Wyróżnia się między innymi przemoc fizyczną, psychiczną, emocjonalną, seksualną, ekonomiczną, strukturalną (instytucjonalną) i symboliczną (Jedlecka 2017; Widera-Wysoczańska 2010). Aby uchwycić wszystkie te odmiany przemocy, niektórzy filozofowie proponują, aby definiować ją jako naruszenie integralności. Przemocą byłaby więc sytuacja, w której „integralność albo jedność podmiotu (osoby lub zwierzęcia) albo przedmiotu (własności) jest intencjonalnie lub nieintencjonalnie naruszona, albo poprzez działanie, albo poprzez zaniechanie [...]. Naruszenie może pojawić się zarówno na poziomie fizycznym, jak i psychologicznym, spowodowane może być zarówno poprzez środki fizyczne, jak i psychologiczne” (Bufacchi 2019: 29).

Trzeba przyznać, że różnego rodzaju systematyczne, niesprawiedliwe szkody, które inni autorzy zaklasyfikowaliby jako formy przemocy emocjonalnej, seksualnej, ekonomicznej, strukturalnej czy symbolicznej, zostały przez Cudd uwzględnione zarówno wśród ekonomicznych, jak i psychologicznych sił opresji. Podjęła ona jednak decyzję, aby nie ujmować ich jako przemocy. Niestety, badaczka nie uzasadnia tego rozstrzygnięcia w przekonujący sposób (Cudd 2006: 86). Lepszym rozwiązaniem byłoby raczej uznanie systematycznej, niesprawiedliwej przemocy psychologicznej, emocjonalnej i seksualnej za jedną z bezpośrednich sił opresji psychologicznej. Użyteczne byłoby również wyraźne wskazanie, które z sił opresji ekonomicznej mają charakter przemocy ekonomicznej.

Kolejnym źródłem wątpliwości jest to, że zgodnie z wyjaśnieniami przedstawionymi przez Cudd grupa uciskana powinna istnieć niezależnie od opresji (Benson 2009: 178–181). Jej zdaniem, sam fakt, że pewne osoby są ofiarami niesprawiedliwości nie czyni z nich grupy społecznej. Z drugiej jednak strony przyjęta przez nią definicja grupy społecznej sprowadza grupę do istnienia pewnego zbioru ograniczeń społecznych dotyczących pewną liczbę osób. Czy określone formy niesprawiedliwego traktowania początkowo niepowiązanych ze sobą osób nie mogłyby jednak zostać uznane za ograniczenia prowadzące do wyłonienia się składającej się z tych jednostek nowej grupy społecznej? Amerykańska autorka ignoruje również to, że przypadkowe ofiary dowolnej niesystematycznej niesprawiedliwości właśnie ze względu na jej doznanie mogą same zorganizować się w dobrowolną grupę społeczną.

Na koniec warto zauważyć, że mankamentem rozważań podjętych przez Ann Cudd jest również to, że nie precyzuje ona przyjmowanej przez siebie koncepcji sprawiedliwości. Deklaruje, co prawda, że bliskie jest jej liberalne rozumienie tej wartości, ale przecież nawet

---

²² Chciałbym podziękować anonimowemu recenzentowi/recenzentce mojego artykułu za zwrócenie uwagi na ten ważny problem.

w tak zakreślonych ramach występuje niemała liczba rozbieżnych propozycji teoretycznych. Rozstrzygnięcia dotyczące tego czym jest sprawiedliwość i jej naruszanie mogą zaś mieć duże znaczenie dla praktycznego stosowania teorii Cudd na przykład w badaniach empirycznych czy działalności politycznej.

BIBLIOGRAFIA

- Benson, Paul. 2009. *Analyzing Oppression*. By ANN E. CUDD, „Hypatia”, 24: 178–181.
- Beauchamp, Tom L. i James F. Childress. 2009. *Principles of Biomedical Ethics*, New York: Oxford University Press.
- Bufacchi, Vittorio. 2019. *Przemoc: czym ona jest i dlaczego jest zła?*, „Edukacja Etyczna”, 16: 23–42.
- Cudd, Ann E. 1994. *Oppression by Choice*, „Journal of Social Philosophy”, 25: 22–44.
- Cudd, Ann E. 2005. *How to Explain Oppression: Criteria of Adequacy for Normative Explanatory Theories*, „Philosophy of the Social Sciences”, 35, 1: 20–49.
- Cudd, Ann E. 2006. *Analyzing Oppression*, New York: Oxford University Press.
- Cudd, Ann E. 2015. *Adaptations to Oppression: Preference, Autonomy, and Resistance*, w: Marina Oshana (ed.), *Autonomy and Social Oppression*, New York: Routledge, s. 142–160.
- Deutsch, Morton. 2006. *A Framework for Thinking About Oppression and Its Change*, „Social Justice Research”, 19, 1: 7–41.
- Elster, Jon. 1986. *An Introduction to Karl Marx*. Cambridge University Press.
- Feinberg, Joel. 1980. *Harm and Self-Interest*, w: Joel Feinberg, *Rights, Justice, and the Bounds of Liberty: Essays in Social Philosophy*, Princeton: Princeton University Press, s. 45–68.
- Feinberg, Joel. 1988. *Harmless Wrongdoing*, New York: Oxford University Press.
- Feinberg, Joel. 1994. *Freedom and Fulfillment: Philosophical Essays*, Princeton: Princeton University Press.
- Fraser, Nancy. 1995. *From Redistribution to Recognition? Dilemmas of Justice in a “Post-socialist” Age*, „New Left Review”, 212: 68–93.
- Grant, Claire. 2013. *Freedom and Oppression*, „Politics, Philosophy & Economics”, 12, 4: 413–425.
- Hay, Carol. 2011. *The Obligation to Resist Oppression*, „Journal of Social Philosophy”, 42: 21–45.
- Jedlecka, Wioletta. 2017. *Formy i rodzaje przemocy*, „Wrocławskie Studia Erazmiańskie”, 11: 14–29.
- Navin, Mark. 2011. *Luck and Oppression*, „Ethical Theory and Moral Practice: An International Forum”, 14: 533–547.
- Sample, Ruth. 2007. *Review of Ann E. Cudd, Analyzing Oppression*, „Notre Dame Philosophical Reviews”, 2, <https://ndpr.nd.edu/reviews/analyzing-oppression/> [12.01.2021].
- Stoljar, Natalie. 2014. *Autonomy and Adaptive Preference Formation*, -w: Andrea Veltman i Mark Piper (ed.), *Autonomy, Oppression, and Gender*, New York: Oxford University Press, s. 227–252.
- Kymlicka, Will. 2009. *Współczesna filozofia polityczna*, Warszawa: Fundacja Aletheia.

- Rawls, John. 1994. *Teoria sprawiedliwości*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Thompson, Neil. 2003. *Promoting Equality. Challenging Discrimination and Oppression*, New York: Palgrave Macmillan.
- Widera-Wysoczańska, Agnieszka. 2010. *Mechanizmy przemocy w rodzinie. Z pokolenia na pokolenie*, Warszawa: Wydawnictwo Difin SA.
- Young, Iris M. 1990. *Justice and the Politics of Difference*, Princeton: Princeton University Press.

THE CONCEPT OF SOCIAL OPPRESSION ACCORDING TO ANN E. CUDD

The purpose of the article is to analyze and discuss a definition of social oppression proposed by Ann E. Cudd. First, selected ways of understanding social oppression in contemporary philosophy will be characterized. Second, key elements of the definition will be identified. Third, social and normative dimensions of oppression will be examined. Next, material and psychological forces of oppression will be discussed, including violence, the credible threat of violence, economic inequality, rational choices of the oppressed, and psychological harms of oppression. Then, the most important interactions between the forces of oppression will be outlined. Finally, selected advantages and limitations of the definition will be pointed to.

Keywords: violence, injustice, social oppression, forces of oppression, economic forces of oppression, psychological forces of oppression, Ann E. Cudd

Zgłoszenie artykułu: 23.11.2020

Recenzje: 29.12.2020

Rewizja: 30.12.2020

Akceptacja: 30.12.2020

Publikacja on-line: 30.03.2021